

nyegét, ugyanis utóbbi alapját a megismerésről vallott averroista tanok képezik. Eszerint „a racionális igazság (filozófia) és a reveláció igazsága (hit) lényegükben mindig egyeznek: az egyéneknek ugyanazon gyakorlati ismereteket nyújtják az élethez, de különféle módokon teszik ezt” (95). Dante keresztény gondolkodóként episztemológiai kérdésekben helyet szorított az isteni „közbeavatkozás” számára: Isten csak elindítja a megismerés útján a lelkeket, s hogy az a rossz vagy a jó utat járja-e be, az egyén szabad akaratán múlik. Berényi meglátása szerint „Dante hű kíván[t] maradni ezen keresztény teológiai posztulátumhoz, nem tagadva meg ugyanakkor az averroista tanok azon elemeit, amelyek összeegyeztethetők a keresztény tanítással, (...) [és] felismerte az arab gondolkodók európai kultúrához való értékes hozzájárulását” (115–116). Berényi némi kitekintést tesz napjainkra, mint mondja, ma, „amikor élénk viták zajlanak arról, hogy miként tekintünk Európára, (...) valójában arról is vitatkozunk, hogy elismerjük-e mindazt a szellemi kincset, amit a muzulmán gondolkodók hagytak ránk” (115).

4. *Dante államelmélete.* Berényi Dante etikus állam gondolatát megvizsgálva úgy találja, hogy az a középkori mentalitás és filozófiai hagyomány követésének terén konzervatívnak tekinthető, míg az állam és az egyház feladatköreinek szétválasztásával modern vonásokat mutat. Berényi figyelmeztet, hogy az etikus állam etikus volta megkérdőjelezhető, s modern viszonylatok közt értelmezve veszélyeket rejt magában. Alapját egy olyan arisztotelészi alapokkal rendelkező, középkori felfogás képezi, amelyet Dante meghaladt, így „számára az ember legmagasabb létezési formája nem a hellén polisz, hanem az individuumok összessége” (124). Berényi a dantei gondolatok kapcsán filozófiailag korrekt módon jár el; a dantei koncepciót saját korunk felől értelmezi, számot vetve annak sajátos jellemzőivel. Így érthetővé válik, hogy ami Dante korában etikusnak számított, mert megfelelt a közgondolkodás attribútumainak — vagyis az egyén érdekeinek háttérbe szorítása a közösség javára —, az napjainkban a nyugati politikai gondolkodás szerint inkorrektnek minősül. Dante államelmélete „egy [olyan] letűnt kor etikai koncepcióját tükrözi, amely már kevésbé hangolható össze saját korunkkal” (201).

5. *Az Ulixes-epizód tudományetikai vonatkozásai.* Az intézményrendszereken túl Berényi megvizsgálja a tudomány világához való viszonyulást is, amely ma minden kétséget kizáró aktualitással bír. Az értekezés centrumában a tudomány és az etika határának keresése áll. Berényi a *Pokol* XXVI. énekének példáján keresztül mutatja be az emberi megismerés határaitól szóló dantei gondolatokat. Az ének szerint „Láertész fia a Kírkénél való tartózkodás után az emberi megismerés nagyszere-

rúségére hivatkozva és társai életét kockáztatva, utóbbiakat arra bízta, hogy keljenek át Herkules oszlopain az ismeretlen felé” (24), s ezért Ulixes mint hamis tanácsadó kárhozatra ítéltetett. Berényi Herkules oszlopait az etika határainak felelteti meg, s úgy véli, hogy amikor „napjaink embere biológiai, genetikai, fizikai, vagy éppen nukleáris kísérleteket hajt végre, [akkor] hasonló kérdésekkel szembesül, mint amilyenekkel Dante is szembesült” (24). Azonban még ha a kérdések hasonlóak is, a rájuk adott válasz eredője eltérő lehet. Dante számára minden tudományos kutatás csak az isteni gondviselés által megszabott határig terjedhet, és nem sértheti az emberi életet, annak méltóságát. Ugyanakkor érdemes számolni azzal is, hogy Dante korában a vallás nagyobb autoritással bírt, s kiterjedt a tudományos törekvések megítélésére is. Ma a tudományetikai kérdések és problémák zárókövét nem feltétlenül az Istenhez való viszonyulás jelenti. Mivel a dantei nézetek inkább morálfilozófiai vonatkozásúak, így a Berényi által felvetett kérdés más aspektusok felől közelítve megválaszolatlan marad. Dante saját korának emberéhez kívánt szólni, így válaszai is annak kérdésre feleltek. Ugyanakkor Dante valóban megfelel a modernitás Berényi által használt fogalmának, miszerint „minden modernitás a korábban fennálló meghaladásában nyilvánul meg” (198).

Bár Dante valóban nem írt etikai művet, Berényi munkájának segítségével eklektikus, de koherens képet nyerünk Dante etikájáról. A szerző szakmai tájékozottságát jól mutatja, hogy ismeri azon antik és keresztény filozófusok munkáit, akiktől Dante merített műveire. Mindemellett nagymértékben támaszkodik a hazai és a külföldi dantisztika élvonalába tartozó kutatók műveire, akiknek meglátásait saját eredményeivel is kiegészíti. A különböző álláspontok bemutatásával — még befogadhatóbbá téve a kötetet — segíti az olvasót a dantei gondolatmenet megértésében, s egyúttal nem érezzük Dantét idegennek akkor sem, amikor éppen saját korával polemizál. Berényi Márk kötete kiválóan eleget tesz mind a szakmai, mind a szélesebb körű olvasóközönség eltérő igényeinek, méltán hozzájárulva a Magyar Dantisztikai Társaság célkitűzésében foglalt korszerű Dante-olvasat és kommentár létrehozásához. (Áron, Budapest, 2017)

GOMBOR LILI

KOVÁCS ZOLTÁN: ÍME, AZ ÚR SZOLGÁLOÉANYA Teológiatörténeti, szisztematikus és gyakorlati áttekintés a mariológia tanulmányozásához

Kovács Zoltán műve nagy úrt pótol a hazai hittudományban, hiszen magyar teológus tollából utol-

jára a zsinat előestéjén született átfogó mariológiai értekezés (Badalik Bertalan OP: *Istennek Szent Anyja*; a mű az ötvenes-hatvanas években íródott, és a rendszerváltást követően jelent meg nyomtatott formában). A II. Vatikáni zsinatot követő teológiai szemléletváltás ugyanakkor szükségessé tette az Istenszülőről szóló katolikus tanítás szisztematikus bemutatását, amelyre igazi szakavatottként vállalkozik a szerző.

A könyv első fele a modern mariológiai művek logikáját követi, és bőségesen tárgyalja a téma biblikus és teológiatörténeti vonatkozásait. A második részben kerülnek bemutatásra a meghatározó tanítói hivatali kijelentések, vagyis a mariológiai dogmák, illetve az ezekhez kapcsolódó, egyelőre nyitott kérdések (Mária mint társmegváltó és mint kegyelemközvetítő); itt a mű nagyrészt a zsinat előtti újszolasztikus tankönyvek mintájához igazodik. Ebből a kettős felépítésből több zavaró ismétlés adódik, legfőképp a biblikus és teológiatörténeti részben. A munka harmadik, záró része a Mária-tisztelet teológiai alapjaival, illetve lelkipásztori szempontjaival foglalkozik.

A szerző nemcsak formailag, hanem tartalmilag is az újszolasztikus teológia mentén kívánja bemutatni Mária személyét és üdvösségtörténeti szerepét. Ennek megfelelően az ökumenikus szempontok csak marginálisan jelennek meg a könyvben, és nem válnak a gondolatmenet integráns részévé (noha a zsinat kifejezetten felhívja a teológusok figyelmét ennek fontosságára: LG 67). Éppígy nem jelenik meg írásában a hitigazságok hierarchiájának zsinati rendező elve (UR 11) sem; a különböző kijelentések felsorolásszerűen állnak egymás mellett. A reformátorok, illetve a reformáció egyházainak álláspontját szinte kizárólag negatívan ábrázolja a mariológus, és alig tér ki a katolikus oldal teológiai és lelkipásztori felelősségére, valamint esetleges egyoldalúságára. Mária mint Sion leánya, és vele az üdvtörténet egésze háttérbe szorul; ószövetségi idézetek csak akkor jelennek meg a műben, amikor azok a katolikus tanítás igazolására szolgálnak.

Az újszolasztikus teológia további hatását láthatjuk abban, hogy a szerző nem mutatja be mélyebben sem a Mária-dogmák teológiatörténeti hátterét (Nesztoriosznak a könyvben tükröződő negatív megítélése például kevésbé felel meg a mai krisztológiában kialakult konszenzusnak), sem azok szellemi horizontját, a problematikus kérdéseket pedig igyekszik kerülni. Ha tipologizálni próbáljuk a szerző mariológiáját, úgy egyértelműnek tűnik, hogy a könyv a „krisztotipikus” szemlélet alapján mutatja be Máriát, vagyis az Istenszülő alakját Krisztus mellé, egyszersmind pedig az egyház fölé helyezi.

A mű rendkívül nagy erőssége a Mária-tisztelet józan bemutatása és differenciált értékelése,

amely kiterjed mind a magyarországi Mária-kultuszra, mind a Mária-jelenésekre. E tekintetben Kovács Zoltán munkája rendkívül alaposan megírt szakkönyv, amely egyedülálló többletet tud fölmutatni a magyar nyelvre lefordított nemzetközi irodalomhoz képest. Bőséggel meríthet belőle a magyar teológus, főként, amikor a mariológia teológiatörténeti hátterét kutatja. Az intellektuális elmélyülésre vágyó hívőnek viszont érdemes józan kritikai érzékkel olvasni a könyvet, mert a benne megjelenő Mária-kép nem teljesen kiegyensúlyozott, és önmagában félreértésekre adhat okot. A mű igazi értékeit az a lelkipásztor tudja kiaknázni, aki a helyes Mária-tisztelet számára világos alapelveket keres; ezeket Kovács Zoltán könyvének utolsó részében bőséggel meg fogja találni. (*Szent István Társulat*, Budapest, 2016)

TAMÁS ROLAND

BAÁN ISTVÁN: „URAM, TEHOZZÁD KIÁLTOK!” Kis könyv a bizánci liturgiáról

Annak idején Robert Taft, a híres bizánci liturgiátörténész, azzal fejezte be a bizánci liturgiátörténet címet viselő kurzusát, hogy „elétek tartam a Szent és Isteni Liturgia történeti fejlődését, de nem azért, hogy hazamenne az asztalra csapjatok, és azt mondjátok a püspökeiteknek, hogy csakis így lehet végezni, hanem azért, hogy jobban megértsétek az egyes részeket (amelyek a történelem során akár külön életet is éltek), illetve azok egészét, teljességét”. Baán István nem volt Taft tanítványa, de őt személyesen, könyveit pedig igen alaposan ismeri, jó történész lévén pedig valami hasonlót alkotott. Hasonlót, vagyis nem ugyanolyan, de a könyvből kirajzolódó könnyed, szellemes hangvétel a bizánci liturgiátörténet „nagymesterének” stílusát idézi.

Baán István saját bevallása szerint nem tudományos művet alkotott, ahogy könyvének előszavában ezt papírra is veti, a maga nemében mégis hiánypótló művet hozott létre. Ennek részletesebb kifejtése előtt érdemes a keletkezési körülményekre is reflektálni.

Néhány évvel ezelőtt szabadegyetemi előadásokat tartott a budapesti Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán a bizánci liturgiáról, ahol akkora sikert ért el, hogy előadásait rögzítették, majd a legépebb verziót vissza is juttatták hozzá. A kéziratot némileg átdolgozta, majd úgy mindenestül (előadásokkal, kérdésekkel és válaszokkal együtt) kiadta. Rögtön bírálhatnánk, hogy ez így meglehetősen alkalmi jellegű, a szöveg mégis az egész szabadegyetem hangulatát hűen visszatükrözi. Érzékelhetővé válik ezáltal a hallgatóság buzgósága, figyelme, a felvetett — legtöbbször hoz-